

ЛІТЕРАТУРА

1. Араканцева Т.А. Школа как возможный источник социальной депривации // Актуальные проблемы современного детства. – М.: НИИ Детства РФ, 1993. – 120 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Гошовський Я.О. Становлення образу Я в підлітків школи-інтернату в умовах депривації батьківського впливу: Дис. ... канд. псих. наук. – К., 1995. – 165 с.
4. Лангмейер Й., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага: Авицентум, 1984. – 334 с.
5. Малярова Н.В., Нартова-Бочавер С.К. Системы ценностей детей и подростков в условиях социальной депривации // Актуальные проблемы современного детства. – М.: НИИ Детства РФ, 1993.
6. Медико-психологічні та соціальні проблеми дітей-сиріт / Під ред. М.М. Коренєва, І.С. Лебець, Р.О. Мойсеєнко. – К, 2003. – 239 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта України. – 2002. – № 33, 23 квітня. – С. 4.
8. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Психология сиротства. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 400 с.
9. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / Автор. кол. Л.С. Волинець, Н.М. Комарова та ін. – К.: Видавництво, 1998. – 120 с.
10. Соціальна робота // Соціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / Під заг. ред. І. Звереві. – К.: Етносфера, 1994. – 119 с.
11. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Л.Я. Олиференко, Т.И. Шульга, И.Ф. Дементьева. – М.: Академия, 2002. – 256 с.
12. Словарь по социальной педагогике: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Авт.-сост. Л.В. Мардахаев. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
13. Энциклопедический словарь медицинских терминов: В 3-х томах. / Гл. ред. В.В. Петровский. – М.: Советская энциклопедия, 1982. – Т.1. – 464 с.
14. Hornby A.S. Oxford advanced learners dictionary of current English. 4-th edition. – Oxford, 1989.

УДК 37.036:372.3:398.831

С.М. Садовенко

Український центр культурних досліджень

Міністерства культури і туризму України, м. Київ

**МОДЕЛЬ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ
У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО
МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ**

У статті подано модель експериментальної методики формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку на матеріалі українського музичного фольклору, яка складається з блоків-модулів і розрахована на роботу з трьома групами учасників педагогічного процесу: дошкільниками, музичними керівниками дошкільних та позашкільних навчально-виховних закладів, батьками.

In the article the model of experimental method of pre-school children musical abilities formation using the Ukrainian music folklore is proposed. The model consists from block-modules and presupposes as objects three participant groups of pedagogical process: pre-school children, music teachers, and parents.

На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні на національній основі актуалізувалась проблема збагачення наукових уявлень щодо можливості діагностування музичних здібностей у дошкільників засобами музичного фольклору, розширення теоретичного знання щодо вдосконалення фахової підготовки майбутніх вихователів, музичних керівників та вчителів музики. Однак педагогічний напрям сучасного музичного виховання дітей, зокрема молодшого і середнього дошкільного віку, не може повністю вирішити визначених завдань. Для його вдосконалення необхідні пошук нових методичних підходів, створення нових методичних розробок, програм, методик, спрямованих на формування музичних здібностей та розвиток особистості дітей дошкільного віку з використанням вітчизняного музичного, у тому числі дитячого, фольклору, що відповідає вимогам часу.

Метод моделювання широко поданий у різних галузях сучасної науки (філософії, психології, кібернетиці, математиці, педагогіці) і є найбільш оптимальним серед методів наукового прогнозування. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження (Е. Абдуллін, Б. Ананьєв, А. Арісменді, Г. Артоболевська, О. Апраксіна, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Коваль, З. Кодай, О. Кононко, А. Кречківський, М. Лазарєв, Н. Лейтес, В. Макаров, Л. Масол, С. Науменко, Т. Науменко, К. Орф, Г. Падалка, Е. Печерська, О. Ростовський, С. Рубінштейн, О. Леонтєв, Є. Назайкінський, Т. Танько, К. Тарасова, Б. Теплов, Н. Фоломєєва, А. Шевчук та ін.) засвідчив, що практично не існує праць, присвячених розробці й опису моделі процесу формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку на матеріалі українського фольклору.

Метою статті є опис авторської моделі методики формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку на матеріалі українського фольклору. Педагогічна модель, як “схематичний план певного об’єкта чи системи об’єктів (“оригіналу” даної моделі), розроблена “не тільки і не стільки з метою

одержання пояснень різних явищ, скільки для прогнозування явищ, що цікавлять дослідника” [1, 399 – 400]. Характерними її особливостями стали: *активність* – можливість змінювати об’єкт впливу з урахуванням зовнішніх і внутрішніх умов; *цілеспрямованість* на розв’язання конкретного завдання – формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку; *системність* – спрямування на комплексну роботу з усіма учасниками педагогічного процесу: дітьми, педагогами, батьками; *структурність*, яка визначається тим, що модель складається з низки взаємозалежних етапів; *динамічність* дає можливість на різних етапах процесу відстежувати зміни, що відбуваються; *гнучкість* – можливість вносити зміни до організації процесу у випадку змін умов процесу, що відбувається; *послідовність*, що передбачає послідовний перехід з одного блоку-модуля до іншого, кожен з яких, у свою чергу, також містить низку послідовних заходів щодо реалізації процесу формування музичних здібностей у дошкільників; *закономірність* визначається тим, що процес формування підкоряється закономірностям фізіології, психології, педагогіки; *керованість моделі* – детермінованість з боку організаторів процесу формування музичних здібностей.

Створюючи модель експериментальної методики, ми намагалися враховувати специфіку педагогічного процесу, що передбачала на кожному його етапі конкретизацію мети, змісту, завдань, методики, прийомів і форм музичної діяльності, а також особливості обраних нами засобів і методів музичного виховання, які полягали у якнайширшому застосуванні зразків вітчизняного музичного фольклору. Експериментальна робота будувалась на основі інтегративного підходу та суб’єктно-суб’єктної взаємодії учасників музичної діяльності й передбачала врахування особливостей психофізіологічного розвитку та вихідного рівня сформованості музичних здібностей у дітей.

Упровадження моделі в практику музично-педагогічної діяльності передбачало поступову реалізацію системи блоків-модулів (теоретичного, методичного, практичного, аналітичного). Мета *теоретичного* блоку-модуля полягала в тому, щоб шляхом надання вичерпної, змістовної, емоційно забарвленої інформації привернути увагу дітей до запропонованої музичним керівником теми. Важливість теоретичного (пізнавального) блоку-модуля знаходимо у працях Д. Кабалецького, який відзначав: “Музика може виконати свою естетичну, пізнавальну й виховну роль лише тоді, коли діти навчаться посправжньому чути і розмірковувати над нею” [2, 21]. Зрештою, тільки відповідність музичного твору потребам дитини може перетворити зверхні

переживання на глибинно особистісні, стати надбанням особистості. З цією закономірністю тісно пов'язана інша: якщо музичний твір не дає художньої насолоди, він не перетвориться на художнє відкриття, не зможе справити суттєвого емоційно-виховного впливу.

Під час створення моделі експериментальної методики нами було враховано ці закономірності шляхом уведення у процес музичного виховання й навчання дошкільників завдань щодо виконання ними багатofункціональних ролей (дитина-слухач, дитина-виконавець (співак, музикант), дитина-актор, дитина-творець), ґрунтованих на матеріалі синкретичного за своєю природою українського музично-ігрового фольклору (слухання українських музичних казок, народних дитячих пісень; перегляд діафільмів та мультфільмів про козаків; проведення бесід на теми обрядовості з використанням ілюстрацій).

Згідно з педагогічним задумом, до процесу експериментальної роботи були залучені діти, батьки та педагоги закладу, що допомагало створенню й корекції методики. У процесі реалізації блоків-модулів суб'єкти кожної групи виконували особливе, визначене нами завдання. Види й форми діяльності учасників експерименту доповнювали одна одну, сприяючи підвищенню ефективності експериментальної методики, спрямованої на формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку на матеріалі українського фольклору.

Перша група учасників педагогічного впливу – діти дошкільного віку. Важливим для формування у них музичних здібностей є цілеспрямована взаємодія музичного керівника (вихователя) з дітьми. *Методичний блок-модуль* передбачав накопичення у дітей вражень, що можуть бути основою для співробітництва, спілкування з викладачем та однолітками. *Мета* цього блоку-модуля – прищепити дітям інтерес до українського музичного фольклору, мотивувати дітей до здійснення музичної діяльності на його матеріалі. Зміст занять ми максимально наближали до вікових інтересів дітей, урахувати їхній особистий досвід та особливості сприйняття музичного матеріалу. Під час організації музичної діяльності щодо формування у дошкільників умінь та навичок використовувалися *принципи* випереджувального навчання, комплексного підходу, створення атмосфери комфорту.

Під час проведення експериментальних занять, супроводжуваних значним емоційним навантаженням, ми змінювали види музичної діяльності, коригуючи тим самим емоційне сприймання дітьми певної інформації та емоційний відгук на неї, що не могло зашкодити здоров'ю дітей молодшого і середнього

дошкільного віку. Обов'язковою складовою методичного блоку-модуля було слухання українських музичних казок з наступним обговоренням їхнього змісту, драматизаціями окремих сцен з казок або всієї казки, що зосереджувало увагу малят і впливало на формування музичних здібностей, зокрема музичного слуху.

У цьому блоці-модулі музична діяльність передбачала використання різновидів діяльності, а саме: ознайомлення дітей з різноманітними формами дитячого фольклору (піснями, прислів'ями, приказками, закличками, примовками, дражнилками, музичними іграми); залучення до дидактичних і настільно-друкованих ігор; розучування українських народних рухливих ігор; драматизацію; виконання музично-ритмічних рухів, етюдів, вправ зі співом, під музичний супровід. Слід зазначити, на цьому етапі одним з компонентів роботи була образотворча діяльність, яка створювала умови для розкриття дітьми власних почуттів, вражень щодо почутого та побаченого, вираження їх у художньо-творчих проявах.

Таким чином, під час упровадження експериментальної методики було виявлено, що за допомогою екстенсивних технологій, не нав'язуючи власних суджень, музичний керівник має створювати умови, які сприяють розкриттю музично-творчих та художньо-творчих здібностей дітей, підводить вихованців до розуміння творчого задуму, закладеного у змісті фольклорного твору.

Реалізація методичного блоку-модуля формувального експерименту були підґрунтям для створення *практичного* блоку-модуля, який полягав у здійсненні сценарію спільної музичної діяльності дітей та музичного педагога. У процесі опрацювання сценарію музичного заняття діти залучалися до активного сприйняття музичних творів, “вживалися” в них. Розробка сценарію спільної діяльності передбачала систематизацію музичних знань та навичок, отриманих на попередніх етапах роботи. Вагомий дидактичний ефект сценарного планування полягав також у тому, що під час опрацювання завдань сценарію діти в ігровій формі навчаються сприйняття фольклорних творів досить великих за обсягом та складних за змістом. Одночасно відбувалося повторення та закріплення вивчених фольклорних зразків. Специфікою цього етапу було те, що педагог не ставив перед дітьми прямих дидактичних завдань, як це узвичаєно на музичних заняттях.

У процесі експерименту створювалися умови, за яких діти самостійно, без підказування вихователя, переживали музичні твори та усвідомлювали їх сутність: визначали характер, основні настрої і почуття; встановлювали динаміку, кульмінацію; характеризували провідні елементи музичної мови, взаємозв'язок і роль засобів музичної виразності у створенні художнього

образу; самостійно аналізували зміст твору, давали йому естетичну оцінку. Спілкування музичного керівника й дітей на музичних заняттях відзначалися рівноправністю оцінних суджень дітей та дорослого; підвищеною увагою до емоційних переживань дітей, їх реакції на музику. Взаємодія різних музичних поглядів, позицій, експресивних оцінок зразків музичного фольклору, щира зацікавленість вихователя в успіхах дітей сприяла активізації особистісних музично-творчих проявів вихованців у процесі сприйняття й осмислення музичного твору. Ефективність формувального експерименту забезпечувалася чіткою часовою регламентацією елементів сценарію, гнучкістю сценарного ходу, організованістю спільної діяльності учасників експерименту.

Дидактична спрямованість експериментальної роботи передбачала, що для підбиття підсумку чергового її блоку-модуля після ознайомлення дітей з програмними творами проводилася спільна підсумкова діяльність, спрямована на визначення набутих знань та вмінь. Саме вона становила наповнення *практичного блоку-модуля*. Спільна підсумкова діяльність визначалась як засіб впливу на розум та емоції дітей, спрямований на виховання музичних інтересів та формування музичних здібностей. Цей блок-модуль значно вплинув на мотивацію участі дітей у музичній діяльності, сприяв активізації їхньої роботи під час музичних занять, допоміг виявити основні моральні цінності дітей.

Перевірка й оцінювання набутих музичних знань, умінь і навичок дітей дошкільного віку здійснювалися під час виконання практичних завдань на підсумкових музичних заняттях, а також участі дітей у концертних виступах, дитячих ранках, народних святах, гуляннях, обрядах. За результатами підсумкової спільної діяльності визначались позитивні та негативні сторони роботи, коригувались методи і прийоми роботи, спрямовані на формування музичних здібностей у дошкільників.

У моделі методики роботи з музичними керівниками дошкільних навчальних закладів освіти керівниками дитячих гуртків музично-естетичного спрямування позашкільних освітніх установ реалізувалися принципи розмаїтості, динамічності, використовувався широкий спектр таких форм музичної роботи, як: наради, колоквиуми, конкурси, проблемні та науково-теоретичні семінари, надання методичних та організаційно-практичних рекомендацій щодо використання таких різновидів діяльності, як діагностування рівнів сформованості музичних здібностей у дітей на початковому і заключному етапах, коригування роботи і виявлення

ефективності педагогічних методів навчання; добір та адаптація репертуарного фольклорного матеріалу з урахуванням доступності щодо сприйняття і виконання його дітьми певного віку; складання розгорнутих сценаріїв спільної музичної діяльності.

Практичний блок-модуль роботи з фахівцями дошкільних та позашкільних закладів було спрямовано на практичне застосування отриманої педагогами на попередніх етапах інформації. Особливу роль у цьому процесі набував педагогічно виважений підхід до добору дидактичного матеріалу (посібників, рекомендацій, нотної та дитячої літератури) щодо його спрямування на стимулювання пізнавальної активності дошкільнят. Доцільність використання визначених педагогами засобів, методів, прийомів для реалізації певної мети фіксувалася шляхом спостереження експериментатора за музичною діяльністю дітей на відкритих переглядах, семінарах-практикумах, майстер-класах, екскурсіях до творчих лабораторій педагогів.

Аналітичний блок-модуль було спрямовано на визначення ефективних методів та форм музичного виховання. З метою аналізу ефективних технологій формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку учасники експерименту узагальнювали результати, підбивали підсумки, намагалися окреслити стратегію майбутньої музичної діяльності з дошкільниками, використовуючи апробовані форми музичного виховання. З цією метою на методичні ради виносилися на обговорення певні питання, а саме: яким чином теоретичні знання, набуті у процесі вивчення проблеми виховання засобами фольклору, вплинули на роботу з дітьми та батьками, які умови сприяють ефективному засвоєнню дітьми фольклорних музичних зразків, які найзначніші досягнення та типові недоліки виявлено у процесі проведення експерименту і які основні причини методичних успіхів і невдач тощо.

Розробляючи експериментальну методику, ми створювали групи, в яких під керівництвом педагога, в присутності і за участю батьків малята займалися різними видами музичної та художньої діяльності, які проводились із застосуванням різновидів українського музичного, зокрема дитячого, фольклору (спів, слухання музики, музичних казок, ритмічні рухи зі співом та з музичним супроводом, гра на дитячих музичних інструментах, малювання, ліплення тощо). Музична діяльність поруч з батьками давала можливість малютам адаптуватися до комфортної і цікавої обстановки гуртка, грати, набувати нові вміння разом з батьками, учитися спілкуватися зі своїми однолітками, спільно вирішувати проблему співтворчості. Робота з батьками здійснювалась у процесі: презентації досліджуваної теми, організації тренінгу

для батьків та спільної суб'єкт-суб'єктної діяльності, визначення напрямів формування музичних здібностей в умовах сім'ї. Для опрацювання теоретичного блоку-модуля особливо важливою була робота, спрямована на переконання батьків у значущості певної теми, її актуальності та доцільності, заручення їх допомогою та підтримкою.

Презентація проблеми, спрямованої на пошук шляхів активізації музично-естетичного виховання дітей-дошкільників за допомогою засобів українського музичного фольклору, відбувалася на батьківських зборах, де поширювалися дидактичні матеріали, проводилися бесіди та індивідуальні консультації, проходило залучення батьків до організації масових заходів (дитячих ранків, свят, обрядів). *Методичний* блок-модуль передбачав залучення батьків до виготовлення батьківських газет, проведення в домашніх умовах дидактичних ігор, підготовки спеціальних домашніх завдань, організації домашніх музичних свят тощо. У процесі реалізації завдань цього блоку-модуля батьки залучалися до реалізації виховних проблем, поставлених дитячим дошкільним закладом. Одночасно робота з музично-естетичного виховання дітей у родині сприяла створенню позитивного мікроклімату, розширенню обсягів та змісту родинного спілкування.

Ураховуючи психофізіологічні особливості дітей молодшого і середнього дошкільного віку, які вимагають тісного контакту малюків з родиною, залучення батьків до занять музичною діяльністю разом з дітьми на етапі проходження *практичного* блоку-модуля було ефективним засобом стимулювання мотивації дітей до цих занять, що безпосередньо впливало на процес музичного виховання дошкільників засобами фольклору та формування в них музичних здібностей на його матеріалі. Реалізація практичного блоку-модуля передбачала організацію спільних завдань для вихованців та їх батьків. Батьки були не лише спостерігачами (глядачами, слухачами), а й активними учасниками як музичних занять, так й інших заходів дошкільної установи. Організація спільної виховної роботи із залученням батьків допомагала встановленню стосунків взаєморозуміння педагогів з батьками; сприяла наближенню педагогічних позицій дитячої установи й родини, що позитивно впливало на процес музично-естетичного й загального виховання дітей дошкільного віку.

Роботу з батьками під час проходження аналітичного блоку-модуля було спрямовано на визначення напрямів розвитку музичних здібностей у дошкільників в умовах сім'ї. Така робота передбачала участь дорослих у таких

видах діяльності, як: пошук ілюстративного матеріалу та фольклорних музичних зразків для музичних занять; розробка дизайну приміщень для музичних занять у навчально-виховному закладі з використанням предметів українського побуту; оформлення наочних матеріалів; проведення дидактичних та музично-ігрових вікторин; організація масових заходів; участь у проведенні фольклорних свят та обрядів. У процесі реалізації експериментальної методики було доведено, що формування музичних здібностей у дітей молодшого і середнього дошкільного віку відбувається ефективніше за умови тісної взаємодії дитячої дошкільної установи і родини.

Таким чином, модель експериментальної методики формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку (на матеріалі українського фольклору), розрахована на роботу з групами дітей, педагогів, батьків, які є референтними групами для дітей дошкільного віку, є інтегрованою і передбачає варіативність технологій, методів і форм навчання. У запропонованій моделі реалізовано окреслену мету і повністю підтверджено гіпотезу дослідження, яка полягає в тому, що методика формування музичних здібностей у дітей дошкільного віку буде ефективною, якщо забезпечити: організацію процесу музичного виховання й навчання на музично-ігрових засадах, що уможлиблюється використанням синкретичного за своєю природою вітчизняного музичного фольклору; умови для виконання дітьми багатофункціональних ролей у процесі музичного виховання й навчання; залучення батьків до музичних занять з метою реалізації природних механізмів передавання національного фольклору та його органічного функціонування в просторі і часі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллин Э.Б., Абдуллина О.А., Аблаев Э.А., Аванесов Р.И., Аверинцев С.С. Педагогический энциклопедический словарь / Б.М. Бим-Бад (гл. ред.). – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 527 с.
 2. Кабалевский Д. Как рассказывать детям о музыке. – М.: Просвещение, 1989. – 191 с.
- УДК 811. 161. 1: 371.3

О.І. Самонова

Бердичівська ЗОШ № 6

ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ МІНІ-ПІДРУЧНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена опису однієї з новітніх технологій навчання російської мови – складанню та використанню міні-підручників у навчальному процесі. Подано також дидактичні основи роботи з такими підручниками, можливості творчих варіацій у